

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

Аб'ект аўтарскага права
УДК 81'367:[159.942:811.161.3]

НОСІК
Алеся Анатолеўна

**ЛЕКСІКА ЭМАЦЫЯНАЛЬнай СФЕРЫ ЧАЛАВЕКА
Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ:
СТРУКТУРА, СЕМАНТЫКА, ФУНКЦЫЯНАВАННЕ**

Аўтарэферат
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова

Мінск, 2024

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»

- Навуковы кіраўнік: **Старычонок Васіль Дзянісавіч**, доктар філалагічных навук, прафесар, дэкан філалагічнага факультэта УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»
- Афіцыйныя апаненты: **Русак Валянціна Паўлаўна**, доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык аддзела сучаснай беларускай мовы Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі»
- Назаранка Юлія Віктараўна**, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
- Апаніруючая арганізацыя: УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна»

Абарона адбудзецца 27 чэрвеня 2024 года ў 13.00 гадзін на пасяджэнні савета па абароне дысертацый К 02.21.01 пры ўстанове адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» па адрасе: 220030, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, аўд. 482; e-mail: lingby@gmail.com; тэлефон вучонага сакратара (017) 3112061.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка».

Аўтарэферат разасланы 27 мая 2024 года.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Д. В. Дзятко

УВОДЗІНЫ

Эмацыянальны свет чалавека ў кантэксце сучасных лінгвістычных даследаванняў з'яўляецца складаным комплексам узаемазвязаных сутнасцей, упарадкаванне якіх бесперапынна вядзецца прадстаўнікамі розных навук. Прыярытэтныя і распаўсюджаныя на сённяшні дзень падыходы да тлумачэння рэчаіснасці (антрапацэнтрычны, этнацэнтрычны і кагнітыўны) ставяць у цэнтр светабудовы чалавека з яго інтарэсамі, патрэбамі, духоўнымі каштоўнасцямі, рознымі эмацыянальнымі адчуваннямі.

Тэарэтычным навуковым базісам для асвятлення шматузроўневай сістэмы паняццяў выступае тэорыя дыферэнцыяльных эмоцый, згодна з якой кожная эмоцыя вывучаецца як асобны матывацыйны працэс, што рэгулюе паводзіны чалавека і кагнітыўную сферу. Узаемадзеянне сістэм арганізма пад уплывам эмоцый прадвызначае заканамернасці паводзін, рэакцый, якасцей асобы, што адыгрывае важную ролю як у сацыяльным жыцці чалавека, так і ў падтрыманні ўнутранай раўнавагі. Па гэтай прычыне аб'ектам даследавання цэлага шэрага навук становяцца розныя аспекты эмацыянальнасці і вывучаюць гэты феномен у біялогіі, біяхіміі, фізіялогіі, медыцыне, псіхалогіі, сацыялогіі, педагогіцы, філасофіі, этыцы, крыміналістыцы, кібернетыцы, лінгвістыцы, літаратуразнаўстве, культуралогіі і іншых навук. Нязменны інтарэс да вывучэння эмоцый сведчыць аб выключнай значнасці эмацыянальных намінацый у моўнай карціне свету. Шматлікія даследаванні розных аспектаў эмацыянальнасці сталі падставой для фарміравання новага навуковага напрамку (эматыялогіі), які з улікам даных кагніталогіі, псіхалогіі і лінгвістыкі вывучае ролю эмоцый у дзейнасці чалавека, спецыфіку іх вербалізацыі, сувязі эмоцый і мовы, ролю эмоцый у камунікацыі і маўленчых паводзінах, а таксама распрацоўвае лінгвістычныя і кагнітыўныя тэорыі эмоцый.

Нягледзячы на такія шырокі даяпазон даследчыцкай дзейнасці, да гэтага часу застаецца нявырашаным шэраг тэарэтычных і метадалагічных пытанняў, звязаных з эмацыянальнай лексікай. Адсутнічае адзіны падыход да выражэння сутнасці эмоцый, іх класіфікацыі і моўнай вербалізацыі. Па-за ўвагай вучоных застаюцца пытанні парадыгматычных і сінтагматычных адносін у сферы эмацыянальнай лексікі, яе функцыянавання ў розных тыпах дыскурсу. Недастаткова распрацаваны пытанні семантычнай дэрывацыі і мадэлявання розных эмацыянальных станаў.

Тэма дысертацыі адпавядае актуальным тэндэнцыям і навуковым пошукам сучаснай лінгвістыкі і абгрунтоўваецца неабходнасцю паглыбленага вывучэння сродкаў вербалізацыі эмацыянальных канцэптаў у беларускай мове. Вывучэнне намінацый эмацыянальных характарыстык чалавека з'яўляецца

актуальным па прычыне іх шырокага выкарыстання ў беларускай мове і дэманстрацыі эпідыгматычных і сістэмна-семантычных адносін пры пераходзе з адной семантычнай сферы ў іншую. Актуальнасць даследавання вызначаецца антрапацэнтрычнай накіраванасцю сучаснай лінгвістыкі да аналізу эмацыянальнай прасторы чалавека, значнасцю эмоцый у жыцці чалавека, неабходнасцю комплекснага і сістэматызаванага вывучэння пачуццёвага феномена, які ўключаецца ў ядро нацыянальнай канцэптасферы любога этнасу. Назіраецца неабходнасць класіфікацыі лексікі ўзгаданай катэгорыі на ўзроўні колькаснага складу і папаўнення за кошт другасных лексіка-семантычных варыянтаў, вылучэння ядзернай і перыферычнай зон (сфер), размеркавання па лексіка-граматычных разрадах, выяўлення нацыянальна-культурнай спецыфікі.

Актуальнасць даследавання таксама абумоўлена ўзрастаннем цікавасці навукоўцаў да ўзаемасувязі эмацыянальнага і рацыянальнага ў працэсе пазнання чалавекам навакольнай рэчаіснасці, неабходнасцю выяўлення спосабаў суадносін эмацыянальнай сферы і мовы, эмацыянальных станаў і канкрэтных прадметных (матэрыяльных) «пасрэднікаў», якія дазваляюць зрокава ўявіць шматлікія адценні шырокай пачуццёвай парадыгмы.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праектамі (праграмамі), тэмамі.

Дысертацыя напісана на кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі ўстанова адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» ў межах навуковых тэм «Другасныя дзеяслоўныя і іменныя намінацыі як феномен адлюстравання спецыфікі беларускай нацыянальнай карціны свету» (2016–2020 гг., № ДР 20161479), «Нацыянальна-культурная спецыфіка рэпрэзентацыі ўнутранага свету чалавека ў беларускай мове» (2021–2025 гг., № ДР 20211211).

Мэта і задачы даследавання.

Мэта – устанавіць семантычныя, структурныя і функцыянальныя заканамернасці беларускага лексічнага кантынуума эмацыянальнай сферы чалавека. Для дасягнення мэты ставяцца і вырашаюцца наступныя тэарэтычныя **задачи**:

– выявіць і сістэматызаваць корпус намінацый са значэннем унутранага стану чалавека і на гэтай аснове стварыць «Тлумачальны слоўнік намінацый эмацыянальнай сферы чалавека»;

– вызначыць асаблівасці функцыянавання субстантыўных, ад’ектыўных і дзеяслоўных намінацый эмацыянальных праяў;

– правесці класіфікацыю негатыўных эмацыянальных намінацый з інварыянтнымі значэннямі гора, гневу, агіды, нянавісці, пагарды, віны, сораму, страху ў іх узаемадзеянні з сумежнымі паняццёвымі сферамі;

– устанавіць спецыфіку рэпрэзентатыўнасці пазітыўных эмоцый радасці, цікавасці і здзіўлення;

– выявіць спецыфіку семантычнай дэрывацыі ў корпусе эмацыянальных намінацый і асноўныя семантычныя мадэлі ўтварэння другасных лексіка-семантычных варыянтаў.

Аб’ект даследавання – катэгорыя эмацыянальнасці ў сучаснай навуковай парадыгме.

Прадмет даследавання – намінацыі эмацыянальнай сферы чалавека ў беларускай мове.

Матэрыялам для даследавання паслужылі субстантыўныя, ад’ектыўныя і дзеяслоўныя намінацыі эмацыянальных праяў чалавека, выяўленыя метадам суцэльнай выбаркі з розных лексікаграфічных крыніц («Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» ў 5 тамах (1977–1984), «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» (2022), а таксама Беларускі N-корпус). Агульная колькасць прааналізаванага матэрыялу перавышае 1100 лексічных адзінак, засведчаных у больш чым 2800 тэкставых фрагментах.

Навуковая навізна вынікаў дысертацыі заключаецца ў тым, што ўпершыню на аснове значнага па аб’ёме рэпрэзентатыўнага фактычнага матэрыялу праведзена комплекснае даследаванне лексікі эмацыянальнай сферы ў беларускай мове. Выяўленне спецыфікі рэпрэзентацыі субстантыўных, ад’ектыўных і дзеяслоўных эмацыянальных намінацый будзе садзейнічаць далейшаму вырашэнню задач сучаснай лексікалогіі, семасіялогіі і лексікаграфіі, стварэнню грунтоўнай тэарэтычнай базы па вызначэнні асноўных прынцыпаў і механізмаў узаемадзеяння псіхалагічных і моўных структур. Новым з’яўляецца ўклад у тэорыю і практыку лексікаграфіі і ўкладанне «Тлумачальнага слоўніка намінацый эмацыянальнай сферы чалавека». Навізнай характарызуецца ўстаноўленыя класіфікацыйныя тыпы паяратыўных, меліяратыўных і сінкрэтычных пачуццёва-псіхічных намінацый беларускай мовы. Упершыню на аснове распрацаванай метадалогіі вылучаны семантычныя мадэлі, па якіх у залежнасці ад суадносін зыходнай і рэцыпіентнай сфер утвараюцца другасныя ЛСВ.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Эмоцыі адносяцца да агульначалавечых універсальных, з’яўляюцца неад’емнай часткай сутнасці чалавека і аказваюць значны ўплыў на яго жыццядзейнасць і адносяны з навакольнай рэчаіснасцю. Вывучэнне эмоцый

стала неабходнай умовай для пабудовы ўзаемаадносін у бытавой, культурна-выхаваўчай, адукацыйнай, дыпламатычнай і многіх іншых камунікатыўных сферах. Рэпрэзентацыя эмоцый у мове адбываецца за кошт лексічных адзінак, у сэнсавых структурах якіх вылучаюцца эмацыянальныя семы рознага канататыўнага зместу (як пазітыўнага, так і негатыўнага). Многія віды эмоцый не заўсёды выяўляюцца ў «чыстым» выглядзе, і ў іх моўнай вербалізацыі назіраецца перасячэнне і ўзаемапранікненне асацыятыўных сэнсаў, ускладненне маральна-этычнымі, ментальнымі, духоўнымі, сацыяльнымі, міжасобаснымі, экспрэсіўнымі і іншымі прыметамі. Сістэма рэпрэзентацыі эмацыянальнасці мае адметны нацыянальны характар, адлюстроўвае фрагмент моўнай карціны свету і ўключае як моўныя, так і пазамоўныя сродкі.

2. Для выражэння эмоцый унутранага стану чалавека ў мове выкарыстоўваюцца розныя лексіка-граматычныя разрады слоў, сярод якіх найбольш распаўсюджанымі з'яўляюцца дзеяслоўныя, субстантыўныя і ад'ектыўныя намінацыі, якія проціпастаўляюцца па катэгорыях «акцыянальнасць», «прадметнасць», «квалітатыўнасць».

У дзеясловах як словах з даволі шырокім і глыбокім сэнсавым аб'ёмам, максімальна выражанай полісеміяй увага канцэнтруецца на ўзаемадзеянні фізічных дзеянняў і працэсаў (іх інтэнсіўнасці і эктэнсіўнасці, інгрэсіўнасці, дэлімітатыўнасці, каўзатыўнасці, накіраванасці ў прасторы, развіцці ў часе) з рознымі выявамі эмацыянальнага свету чалавека. Характэрнай асаблівасцю дзеяслоўных намінацый з'яўляецца іх словаўтваральная і формаўтваральная актыўнасць, якая дасягаецца за кошт прэфіксальнай і суфіксальнай дэрывацыі. Асноўную частку субстантыўнай лексікі складаюць аддзеяслоўныя і адад'ектыўныя словы, а таксама немагаваныя лексічныя адзінкі. У некаторых выпадках назіраецца транспазіцыя семантыкі дзеяслова ў структуру субстантыва, якая ў лексікаграфічных выданнях фармальна выражаецца ўказаннемі накшталт «дзеянне (стан) паводле значэння дзеяслова...». Спецыфіка ад'ектыўных намінацый заключаецца ў абумоўленасці канкрэтнай семантыкай назойнікаў, з якімі яны спалучаюцца і выяўляюць абстрагаваныя эмацыянальныя прыметы, пэўныя эмацыянальныя станы.

3. Негатыўныя эмацыянальныя намінацыі ў залежнасці ад іх сэнсавага і канататыўнага напавення аб'ядноўваюцца ў лексіка-тэматычныя групы эмоцый гора, гневу, агіды, нянавісці, пагарды, страху, віны і сораму, якія адрозніваюцца колькаснай прадстаўленасцю лексічных адзінак і іх сінанімічных адпаведнікаў, сферай выкарыстання, шырокай ці вузкай лексічнай спалучальнасцю, высокай ці нізкай ступенню выяўлення эмацыянальных станаў і адчуванняў, наяўнасцю ці адсутнасцю другасных ЛСВ і іншымі паказчыкамі.

Найбольш прадстаўленымі з'яўляюцца намінацыі гора, гневу і страху, у меншай ступені рэпрэзентаваны намінацыі нянавісці, агіды, віны і сораму. Значэнні некаторых лексічных адзінак трансфармуюцца, відазмяняюцца і перасякаюцца на пэўных семантычных узроўнях, ствараюць сінкрэтычныя канструкцыі, у якіх спалучаюцца фрагменты розных эмацыянальных сфер.

4. Намінацыі станоўчых эмоцый прадстаўлены невялікай колькасцю лексічных адзінак, якія характарызуюцца шырокай сінфікацыйнай суаднесенасцю, сэнсавай разнаветарнасцю, адсутнасцю выразных крытэрыяў тлумачэння значэнняў слоў, што ў пэўнай ступені ілюструе іх асіметрычнасць, меншую колькасць рэпрэзентацый у параўнанні з лексічнымі адзінкамі адмоўнай эмацыянальна-пачуццёвай сферы. Сярод такіх найменняў рэльефна вылучаюцца групы са значэннем радасці, цікавасці і здзіўлення, у межах якіх назіраецца пэўная градацыя семантыкі ў кірунку павышэння ступені інтэнсіўнасці і сілы выяўлення эмацыянальнага стану. Галоўнай тэндэнцыяй развіцця такіх намінацый з'яўляецца іх актыўнае ўключэнне ў дзеянне гіпанімічнай мадэлі, якая прадугледжвае дыферэнцыяцыю ЛСВ, калі на аснове шырокіх і абагульненых ЛСВ утвараюцца больш канкрэтныя і спецыялізаваныя ЛСВ станоўчай паняццёвай сферы. Выяўляецца сумяшчэнне ў межах адной сэнсавай структуры сінкрэтычных ЛСВ, якія ў пэўных кантэкставых сітуацыях канкрэтызуюцца і могуць набываць як пазітыўную, так і негатыўную канатацыі.

5. Корпус эмацыянальна-псіхалагічных намінацый значна папаўняецца за кошт прыцягнення лексічных адзінак другіх тэматычных груп. Утварэнне другасных ЛСВ адбываецца ў выніку семантычнай дэрывацыі па інварыянтнай мадэлі «канкрэтны фізічны працэс ці стан» → «унутраны эмацыянальны стан чалавека». У сваёй большасці псіхалагічныя метафары характарызуюцца цеснай сувяззю і залежнасцю ад крыніцы матывацыі, спецыфікі першасных ЛСВ, якія адлюстроўваюць рэальна існуючыя, фізічныя, відавочныя якасці і ўласцівасці. У працэсе метафарызацыі ўключаюцца іменныя і дзеяслоўныя адзінкі, зыходная донарская сфера якіх прадстаўлена найменнямі са значэннем вогненнай і воднай стыхіі, метэаралагічных з'яў вялікай разбуральнай сілы, дэструктыўных дзеянняў і працэсаў, фізічных і фізіялагічных станаў чалавека, кулінарна-гастранамічных і смакавых адчуванняў, паводзін драпежнай жывёлы, гукавых арніталагічных прымет і інш. Разгалінаваная сетка праекцый сферы-крыніцы накіравана на выражэнне ўнутранага стану чалавека, яго асабістай самаідэнтыфікацыі і прадстаўлена процілеглымі ЛСВ з маркерамі цяжкага душэўнага стану, нервовага ўзбуджэння, трывогі, неспакою, бязрадаснасці, душэўны холаду, стрыманасці ў праяўленні пачуццяў, няшчырасці, ілжывасці, а таксама душэўнага пад'ёму, страснасці, азарту, моцнага жадання чаго-небудзь,

сардэчнасці, спагадлівасці, радасці, асалоды, задавальнення. У працэсе функцыянавання ў межах невялікіх тэкставых фрагментаў могуць фіксавацца некалькі другасных псіхалагічных метафар, якія павышаюць інфарматыўнасць выказвання.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені ў вынікі дысертацыі з аддзяленнем іх ад суаўтараў сумесных даследаванняў і публікацый.

Дысертацыя з'яўляецца вынікам самастойнай работы саіскальніка. Вывады і палажэнні, сфармуляваныя ў працэсе даследавання, атрыманы аўтарам самастойна. Усе артыкулы, у якіх адлюстраваны вынікі дысертацыі, напісаны без суаўтараў.

Апрабацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў.

Асноўныя вынікі даследавання былі прадстаўлены на пасяджэннях кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», а таксама абмяркоўваліся на наступных міжнародных і рэспубліканскіх канферэнцыях: «Этнокультурный и социолингвистический аспекты теории и практики преподавания языков» (Мінск, 2015 г.), «Теория и практика преподавания лингвистических дисциплин в вузах негуманитарного профиля» (Горкі, 2015 г.), «Язык и межкультурные коммуникации» (Мінск, 2015 г., 2019 г., 2021 г.), «Гістарычнае мовазнаўства ў кантэксце міждысцыплінарных даследаванняў» (Мінск, 2017 г.), «Актуальные проблемы довузовской подготовки» (Мінск, 2017 г., 2023 г.), «Общественные и гуманитарные науки» (Мінск, 2019 г.), «Технологии обучения русскому языку как иностранному и диагностика речевого развития» (Мінск, 2020 г., 2022 г.), «Актуальные вопросы современной лингвистики и методики преподавания иностранных языков» (Горкі, 2020 г.), «XII Танкаўскія чытанні» (Мінск, 2020 г.), «XIII Танкаўскія чытанні» (Мінск, 2022 г.), «Образование и наука в XXI веке» (Мінск, 2022 г.). Матэрыялы дысертацыі ўкаранёны ў навучальны працэс кафедры беларускай і рускай моў установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт» (акт аб укараненні ад 25.11.2022).

Апублікаванасць вынікаў даследавання.

Асноўныя палажэнні і вынікі даследавання апублікаваны ў 20 работах, у тым ліку ў 5 артыкулах (2,3 аўт. арк.) у часопісах, уключаных у пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйнага даследавання, у 7 артыкулах (2,2 аўт. арк.) у зборніках навуковых прац і 8 публікацыях (1,7 аўт. арк.) у зборніках матэрыялаў канферэнцый. Агульны аб'ём апублікаваных матэрыялаў складае 6,2 аўт. арк.

Структура і аб'ём дысертацыі прадыктаваны мэтай і задачамі даследавання. Работа складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы,

трох глаў, заключэння і дадаткаў. Бібліяграфічны спіс уключае 293 найменні работ айчынных і замежных аўтараў, 20 найменняў уласных публікацый аўтара. Асноўны тэкст выкладзены на 110 старонках, бібліяграфічны спіс – на 25 старонках. Аб’ём дадатку складае 102 старонкі.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

У першай главе «Катэгорыя эмацыянальнасці ў сучаснай навуковай парадыгме» разглядаюцца асноўныя напрамкі вывучэння феномена «эмацыянальнасць» у псіхалогіі, сацыялогіі, філасофіі, лінгвістыцы і іншых навуковых сферах. Аналіз розных поглядаў на сутнасць эмоцыі выявіў выключную фізіялагічную і псіхалагічную значнасць гэтай складанай з’явы для чалавека як біялагічнай істоты і прадстаўніка соцыуму. Падкрэсліваецца ўніверсальнасць і інтэрнацыянальнасць эмоцый, канстатуецца нацыянальна-культурная спецыфіка іх выражэння ў розных культурах і мовах. Назіраюцца розныя падыходы да вызначэння эмацыянальных станаў і пачуццяў, іх колькаснага складу, прынцыпаў выдзялення і асноўных класіфікацыйных тыпаў. У якасці крытэрыяў для размежавання эмоцый даследчыкі прапануюць такія паказчыкі, як інтэнсіўнасць і працягласць працякання эмоцый, іх уплыў на паводзіны і дзейнасць чалавека, наяўнасць ці адсутнасць інтэлектуальнай адзнакі, канататыўны знак перажывання і інш. У адпаведнасці з гэтымі і многімі іншымі крытэрыямі вучоныя вылучаюць ад двух-трох да некалькіх дзясяткаў эмоцый (Дж. Грэй, У. Джэймс, К. Ізард, М. Льюіс, У. Мак-Дугал, П. Экман, Р. Плутчык, Б. І. Дадонаў, Я. П. Ільін, Л. В. Кулікоў, П. В. Сіманаў). Усё гэта сведчыць пра адсутнасць дакладных крытэрыяў вызначэння сутнасці эмоцый, пашыранасць розных падходаў да іх класіфікацыі і акрэслення колькаснага складу.

Важнае месца ў рэпрэзентацыі эмоцый займаюць паралінгвістычныя сродкі, дзякуючы якім на ўзроўні фізічнага, мімічнага, жэставага, альфакторнага, візуальнага, гукавога, тактыльнага і іншых каналаў сувязі канкрэтызуюцца і зрокава ўспрымаюцца шматлікія і разнастайныя выявы эмацыянальнага кантынуума.

У сучаснай лінгвістычнай навуцы значная ўвага надаецца пытанням моўнай вербалізацыі эмоцый. Шырокае распаўсюджанне атрымалі даследаванні эмоцый гора (Л. В. Мальцава), віны (К. А. Джэнкава, І. Г. Каліева), сораму (С. А. Малахава, Л. Я. Антонова), гневу (М. В. Маркіна), пагарды (А. В. Каваленка, А. Ю. Мірцхулава, М. У. Пятрушына), нянавісці (Я. А. Волкава), страху (І. А. Валасных, С. У. Зайкіна, Н. У. Кірылава,

В. Я. Хаменка), агіды (Я. У. Малькова), цікавасці (А. В. Бандарэўская), здзіўлення (Т. П. Расказава). У многіх працах даследуецца нацыянальна-культурная спецыфіка эмоцый у параўнальна-тыпалагічным аспекце, для чаго выкарыстоўваюцца матэрыялы розных моў (Д. Г. Гайдарава, Н. У. Дарафеева, К. А. Пагосава, К. У. Стрэльніцкая, В. Д. Тарасава, С. А. Шышкіна).

У шэрагу навуковых прац актуалізуюцца пытанні, звязаныя з выяўленнем эмацыянальных станаў і пачуццяў у творах мастацкай літаратуры і розных відах дыскурсу (І. С. Бажэнава, У. І. Болатаў, В. С. Жаркова, С. У. Марчанка, Т. В. Першына, Л. А. Піятроўская, Н. А. Сінтоцкая). Асобныя даследаванні прысвечаны выяўленню лексічных сродкаў эмоцый у сферы парэміялогіі і фразеалогіі (Т. А. Мезенцава, Н. П. Сілінская, І. І. Сінельнікава). Пытанні метафарызацыі некаторых найменняў эмоцый распрацоўваліся ў даследаваннях А. Д. Казярэнка, Г. Рудзінай, С. А. Фясенка.

У беларускім мовазнаўстве, нягледзячы на значную колькасць прац у гэтай галіне (А. С. Дзядова, І. Г. Дода, А. В. Доўгаль, І. У. Кандрацэня, Ю. В. Маліцкі, В. Ю. Шыманская, А. Ю. Яніцкая), назіраецца пэўны прабел у вывучэнні лексікі эмацыянальнай сферы, абгрунтаванні яе класіфікацый, акрэсліванні спецыфікі функцыянавання ў розных відах дыскурсу, а таксама ў мадэляванні розных тыпаў семантычнай дэрывацыі на аснове зыходных і рэцыпіентных ЛСВ.

Другая глава **«Лексічныя сродкі намінацыі адмоўных эмоцый»** прысвечана намінацыям негатыўных эмоцый, якія ў залежнасці ад пэўнага інварыянтнага значэння структурыруюцца па 8 лексіка-тэматычных групах.

У раздзеле 2.1 «Намінацыі эмоцый гора» разглядаюцца лексічныя адзінкі са значэннем 'гора', якія ў залежнасці ад квантытатыўнага фактару (вялікай ці нізкай ступені выяўлення эмацыянальных станаў і адчуванняў) размяркоўваюцца па дзвюх падгрупах: а) з максімальным паглыбленнем у стан гора, пакуты, адчаю і тыя цяжкія падзеі, якія суправаджаюць чалавека ў працэсе яго жыццядзейнасці (*гора, пакута, мука, няшчасце, адчай; гаротны, пакутніцкі; гараваць, бедаваць*); б) са значэннем смутку, маркоты, панурасці, якія абумоўлены псіхічнымі ўласцівасцямі самога чалавека, яго паводзінамі, рысамі характару (*сум, туга, жаль, нуда, скруха; самотны, нудны, маркотны; смуткаваць, тужыць*). Аб'яднанне дзвюх падгруп з'яўляецца ўмоўным, заснаваным на агульнай інварыянтнай прымеце, якая ў кожнай падгрупе вербалізуецца рознымі лексічнымі адзінкамі і характарызуецца рознымі квантытатыўнымі паказчыкамі.

Раздзел 2.2 прысвечаны найменням эмоцый гневу, якія групуюцца вакол слоў *гнеў, зло, злосць* і вытворных субстантыўных, ад'ектыўных і дзеяслоўных

адзінак (*гняўлівасць, угневанасць, злоснасць; гняўлівы, злосны; разгневацца, раззлавацца*). Такія намінацыі характарызуюцца актуалізацыяй прымет, звязаных з рознымі ступенямі выяўлення эмацыянальнага стану, своеасаблівай градацыяй гнеўнага пачуцця: ад першага яго выяўлення, нязначнай ступені раздражнення да вялікай сілы ўздзеяння эмоцый, раз'юшанасці, лютасці, ярасці.

Раздзел 2.3 «Намінацыі эмоцый агіды» акрэсліваецца межамі семантычнай сферы агіды (*агіда, гадлівасць, грэбаванне, агідлівы, гнусны, брыдзіцца, гідзіцца*), якая абмяжоўваецца маркерамі 'вельмі непрыемнае пачуццё, што выклікаецца кім-, чым-небудзь', 'адсутнасць павагі, пагардлівых адносіны да каго-, чаго-небудзь' і выяўляе блізкасць яе перажывання з нянавісцю і гневаам.

У раздзеле 2.4 разглядаюцца намінацыі нянавісці, якія часцей за ўсё выяўляюцца ў межах міжгрупавых, сацыяльных і сямейных адносін і рэпрэзентуюцца ў мове іменнымі і дзеяслоўнымі адзінкамі *нянавісць, ненавісніцтва; ненавісны, ненавісніцкі; ненавідзец, зненавідзец*, а таксама сінанімічнымі словамі *варожасць, варожы, непрыязь, непрыязнасць, непрыязны* і інш. Нярэдка ў мастацкім дыскурсе выкарыстоўваецца прыём нанізвання сінанімічных дзеясловаў, якія дазваляюць шматбакова і глыбока раскрыць складанае дэструктыўнае пачуццё: *Сэрца ў князя не мёртвае, не пустое. У ім засталася, у ім кіпела, яго поўніла да краёў нянавісць.* (Л. Дайнека); *Нянавісць расце, шырэ, запайняе ўсё нутро, выліваецца праз берагі і залівае пакой, усё чыста, увесь свет.* (М. Зарэцкі).

У раздзеле 2.5 даследуюцца намінацыі пагарды (*пагарда, грэбаванне; пагардлівы, высакамерны, ганарлівы, напышлівы; грэбаваць, важнічаць, задавацца*), семантыка якіх звязана з маніпуляваннем інфармацыяй, публічным прыніжэннем і негатыўнымі выказваннямі ў адрас асобы, выражэннем пачуцця перавагі ў адносінах да іншага чалавека. Адзін з пашыраных спосабаў намінацыі пагардлівых станаў адлюстроўваецца праз выкарыстанне парадыгмы адпрыметнікавых субстантываў з суфіксам *-асць*, у дэфініцыях якіх выкарыстоўваецца квалітатыў '*уласцівасць*' (*пагардлівасць, фанабэрыстасць, пыхлівасць, кплівасць, непачцівасць*). У якасці вербалізатараў эмоцый пагардлівасці часта выступаюць стылістычна-маркіраваныя лексічныя адзінкі з паметай '*разм.*' (*ячаштва, фанабэрыя, глумленне, уедлівы, фанабэрлівы, яхіднічаць, бравіраваць, задавацца, казырыцца*), якія ў корпусе пагардлівых намінацый складаюць прыкладна 12%.

Раздзел 2.6 прысвечаны найменням эмоцый віны з абагульненымі значэннямі '*віна*', '*перажыванне віны*', '*абвінавачанне*', '*прызнанне віны*', '*дакор*, *асуджэнне сябе*', '*раскаянне*'. Вербалізацыя такога пачуцця

ажыццяўляецца праз абмежаваную колькасць іменных і дзеяслоўных лексічных адзінак. Пры гэтым назіраецца мінімальнае ўключэнне ад'ектываў, якія фактычна прадстаўлены адным словам *вінаваты* 'які правініўся ў чым-небудзь, зрабіў злачынства; які выяўляе ўсведамленне сваёй віны'.

У раздзеле 2.7 «Намінацыі эмоцый сораму» сістэматызуюцца лексічныя адзінкі са значэннем паводзін чалавека, яго гатоўнасці і здольнасці рэагаваць на пэўныя абставіны пры ўзаемадзеянні з іншымі асобамі ў становішчы, якое выклікае сорам, асуджэнне, прыніжае чыю-небудзь годнасць (*сорам, сарамлівасць; сарамлівы, сарамяжлівы; сароміць, абразіць, зняважыць*). Сорам лічыцца адной з асноўных эмацыяльна-этычных катэгорый і выконвае функцыю рэгуляцыі паводзін чалавека, якія ў асобных выпадках могуць быць недарэчнымі і не адпавядаць сацыяльным і маральным нормам. Перажыванні сораму пры гэтым могуць мець дваісты характар: пры яўнай перавазе негатыўнага зместу ў асобных выпадках сорам можа ўспрымацца як станоўчая якасць.

У раздзеле 2.8 «Намінацыі эмоцый страху» разглядаюцца лексічныя адзінкі, у сэнсавых структурах якіх адлюстроўваюцца розныя стадыі і ступені выяўлення страху: стан баязлівасці, запалоханасці (*баязлівасць, пудлівасць, палахлівасць, запужанасць; пужлівы; пабойвацца, палохацца*); паводзіны падчас прадчування небяспекі, трывожны ўнутраны стан чалавека (*жудасць, насцярожанасць; трывожны; устрывожыцца*); узмацненне адмоўнай эмацыянальнай афарбоўкі, моцны страх, адчуванне непазбежнай катастрофы як вынік нарастання трывогі (*жах, зляканне, страхоцце; жахлівы; страшыцца*); стадыя панікі і некіруемага страху, узбуджаны пошук дапамогі, максімальная дэзарганізацыя паводзін (*перапалох, паніка; сумятлівы; перапужацца*).

Лексічныя найменні са значэннем негатыўнага ўнутранага стану чалавека прадстаўлены рознымі ў стылістычных адносінах пластамі лексікі. Назіраецца шырокае ўжыванне слоў, якія ў нарматыўных слоўніках беларускай мовы пазначаюцца паметай 'разм.' (*бядота, фанабэрыя, мярзота, перапуд; ачумелы, гнусны, страхотны; фанабэрыца, пышыцца бравіраваць, дрэйфіць, трусіць, ачамярэць, паганіць, рыкаць*). Вынікам стылістычнай дыферэнцыяцыі з'яўляецца сінанімія лексічных адзінак і значнае папаўненне складу намінацый унутранага стану чалавека.

Колькасны склад негатыўных намінацый эмацыяльнага стану чалавека па кожнай групе прадстаўлены ў табліцы 1.

Табліца 1 – Колькасны склад адмоўных намінацый эмацыяльнага стану чалавека

№	Намінацыі эмоцый	Колькасць субстантываў	Колькасць ад'ектываў	Колькасць дзеясловаў	Колькасць другасных ЛСВ	Усяго
1	Гора	39	37	66	42	184
2	Гнеў	26	21	66	28	141
3	Агіда	17	17	11	11	56
4	Нянавісць	13	14	5	19	51
5	Пагарда	42	21	50	21	134
6	Віна	18	4	17	4	43
7	Сорам	19	17	29	6	71
8	Страх	29	24	68	10	131
	Усяго	203	155	312	141	811

Як бачна з табліцы, найбольш прадстаўнічымі з'яўляюцца намінацыі гора (184 лексічныя адзінкі), гневу (141 лексічная адзінка) і страху (131 лексічная адзінка). Менш за ўсё негатыўных намінацый выяўлена ў групах віны (43 лексічныя адзінкі), нянавісці (51 лексічная адзінка) і агіды (56 лексічных адзінак). Часцей за ўсё ў корпусе намінацый унутранага стану чалавека выкарыстоўваюцца дзеясловы (каля 310 лексічных адзінак), што абумоўлена шырокай сеткай іх суфіксальных і прэфіксальных утварэнняў. Колькасць субстантыўных намінацый перавышае лічбу 200, ад'ектыўныя намінацыі прадстаўлены 155 лексічнымі адзінкамі.

У трэцяй главе «Лексічныя сродкі намінацыі станоўчых эмоцый» разглядаюцца лексічныя сродкі намінацыі станоўчых эмоцый (радасці, цікавасці, здзіўлення), канстатуецца факт асіметрычнасці станоўчых і адмоўных эмоцый, значнай перавагі адмоўных адзінак над станоўчымі. Непрадстаўнічая рэпрэзентацыя станоўчых эмоцый тлумачыцца перш за ўсё шырокай семантыкай лексічных адзінак, іх сінкрэтычнасцю і магчымасцю спалучаць у межах адной сэнсавай структуры розныя элементы станоўчай

пачуццёвай сферы (без больш-менш выразных канкрэтызатараў станоўчага пачуцця).

Раздзел 3.1 прысвечаны даследаванню намінацый эмоцый радасці, якія на лексічным узроўні выяўляюцца з дапамогай лексічных адзінак са значэннем радасці, шчасця, задавальнення (*радасць, весялосць, прыемнасць, асалода, задавальненне, лагода; радасны, шчаслівы, замілаваны; радаваць, весяліць, ашчаслівіць*). У дэфініцыях многіх лексічных адзінак адлюстроўваецца дынаміка развіцця эмацыянальных працэсаў, іх рухомасць і зменлівасць, розныя формы радасці, якія адрозніваюцца паводле ступені інтэнсіўнасці і нарастання эмацыянальнага стану (*супакаенне, улагоджанасць, асалода, урачыстасць, захапленне, лікаванне; паспакайнелы, суцішаны, гарэзлівы, навесялелы; суцешыцца, улагодзіцца, лагаднець, дабрэць, лікаваць, трыумфаваць*).

У раздзеле 3.2 апісваюцца найменні цікавасці, якія ўтвараюць невялікую па колькасным складзе групу, ў якой дамінуюць лексічныя адзінкі з коранем - *цікав-* (-*цікаў-*), а таксама словы *інтарэс, захапленне, дапытлівасць, азарт, апантанасць; пытлівы, азартны, заўзяты; заінтрыгаваць, падахвоціць, падзадорыць*. Аналіз лексікаграфічнага матэрыялу паказаў, што цікавасць праяўляецца як эмоцыя, цесна звязаная з ментальнымі працэсамі, інтэгральнымі паказчыкамі якіх з'яўляюцца праявы дынамізму, руху, імкнення да пазнання новага, невядомага. Частковай рэалізацыяй паняцця цікавасці можна лічыць ЛСВ, у якіх адлюстроўваюцца маркеры прываблівасці, падахвочвання, азартнасці, выклікання запалу і імкнення да дзейнасці. Семантычная прымета цікавасці патэнцыяльна ўтрымліваецца ў сэнсавых структурах слоў з агульным інварыянтным значэннем 'запал, уздым'. У гэтай сітуацыі яскрава праяўляецца дзеянне гіпанімічнай мадэлі, калі на аснове шырокіх і абагульненых значэнняў дыферэнцыруюцца больш дакладныя і канкрэтныя ЛСВ эмоцый цікавасці.

У раздзеле 3.3 разглядаюцца з'явы сінкрэтызму ў сферы эмацыянальна-пачуццёвай сферы, сумяшчэння ў адной сэнсавай структуры розных прымет і адценняў, іх інтэграцыя, пэўная злітнасць і дыфузнасць. Канкрэтная рэалізацыя семантыкі такіх слоў ажыццяўляецца ў межах выразна акрэсленых кантэкставых сітуацый, якія дазваляюць удакладніць і звузіць сэнсавы аб'ём слова, акрэсліць яго канкрэтнае эмацыянальна-пачуццёвае значэнне. Назіраюцца выпадкі амібівалентнасці семантыкі слова, якая выяўляецца ў актуалізацыі як станоўчых, так і адмоўных канатацый: *здзівіць* 'выклікаць здзіўленне', 'зрабіць моцнае станоўчае ўражанне' ↔ 'збянтэжыць', 'моцна ўсхваляваць', *усміхацца* 'выражаць усмешкай радасць, задаволенасць' ↔ 'выражаць насмешку, іронію, пагарду'. Актуалізуюцца пытанні, звязаныя з рэпрэзентацыяй самай кароткай па часе эмоцыі здзіўлення (*дзіва, здзіўленне;*

здзіўлены, дзівацкі, дзіўны, ашаламляльны; здзівіць, недаўмяваць, збянтэжыцца). Палярнасць ЛСВ у межах аднаго слова як прыватны выпадак энантыясеміі стварае магчымасць уваходжання адных і тых жа лексічных адзінак (у залежнасці ад іх кантэкставага выкарыстання) у склад розных лексіка-семантычных парадыгмаў.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

1. Эмоцыі з'яўляюцца неад'емнай часткай сутнасці чалавека і аказваюць значны ўплыў на яго жыццядзейнасць і адносіны з навакольнай рэчаіснасцю. У сучасным грамадстве вывучэнне эмоцый стала неабходнай умовай для пабудовы ўзаемаадносін у бытавой, культурна-выхаваўчай, адукацыйнай, дыпламатычнай і многіх іншых камунікатыўных сферах. Таму назіраецца пільная ўвага да вывучэння катэгорыі эмацыянальнасці прадстаўнікамі самых розных навук. Аналіз шматлікіх поглядаў на сутнасць эмоцый і эмацыянальнай лексікі прадэманстраваў надзвычайную складанасць феномена 'эмацыянальнасць' і выключную фізіялагічную і псіхалагічную важнасць для чалавека і як біялагічнай істоты, і як прадстаўніка чалавечага соцыуму.

Рэпрэзентацыя эмоцый у мове адбываецца за кошт лексічных адзінак (назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў), у сэнсавых структурах якіх вылучаюцца эмацыянальныя семы рознага канататыўнага зместу. Суаднясенне адмоўных і станоўчых эмоцый выяўляе значную перавагу адмоўных, паколькі яны характарызуюцца большай канкрэтнасцю і выразнай сэнсавай суаднесенасцю. Розныя віды эмоцый не заўсёды выяўляюцца ў «чыстым» выглядзе, і ў іх моўнай вербалізацыі назіраецца перасячэнне і ўзаемапранікненне асацыятыўных сэнсаў, ускладненне маральна-этычнымі, ментальнымі, духоўнымі, сацыяльнымі, міжасобаснымі, экспрэсіўнымі і іншымі паказчыкамі.

Сістэма рэпрэзентацыі эмацыянальнасці мае адметны нацыянальны характар, адлюстроўвае фрагмент моўнай карціны свету і ўключае як моўныя, так і пазамоўныя паралінгвістычныя сродкі (погляд, рух губ і броваў, звужэнне зрэнак, рух цела, жэсты, позы, змяненне колеру твару і інш.), якія дазваляюць дадаць вербальна недастатковую інфармацыю пра эмацыянальны стан, пашырыць зрокавую карціну эмацыянальнай прасторы і дасягнуць большага эфекту ў дэманстрацыі эмацыянальна-пачуццёвай сферы чалавека [6; 14; 18].

2. Рэпрэзентацыя эмоцый чалавека ажыццяўляецца за кошт дзеяслоўных, субстантыўных і ад'ектыўных лексічных адзінак, якія ўтвараюць міжчасцінамоўнае семантычнае поле кампаненты якога аб'яднаны агульным інварыянтным значэннем 'унутраны стан чалавека' і дыферэнцыраваны ў залежнасці ад спецыфікі і своеасаблівасці кожнай асобнай часціны мовы. Іх асноўнае проціпастаўленне абумоўлена катэгорыямі «акцыянальнасць», «прадметнасць», «квалітатыўнасць».

Дзеяслоўныя найменні эмоцый адлюстроўваюць перажыванні і эмоцыі суб'екта ў адносінах да аб'екта эмоцый, якія выклікаюцца гэтым аб'ектам і такім чынам звязваюць суб'ект і аб'ект у эмацыянальным плане. Асаблівасцю дзеяслоўных намінацый эмацыянальнага свету чалавека з'яўляецца здольнасць выражаць характар працякання стану (аспектуальнасць, тэмпаральнасць), перадаваць яго якасныя атрыбуты (дынамізм, статычнасць, градуальнасць), маўленчае, кінетычнае праяўленне, міжасобасныя, сацыяльныя адносіны, фізічнае ўздзеянне на аб'ект, разнавіднасці гукавых спосабаў паведамлення. Важнай рысай многіх дзеяслоўных намінацый з'яўляецца іх градацыя, якая выражаецца ў выглядзе пераходу ад слоў са слаба выяўленай канатацыяй да слоў з семамі высокай ступені інтэнсіўнасці, значнай актыўнасці эмацыянальнага стану.

У дзеясловах як словах з даволі шырокім і глыбокім сэнсавым аб'ёмам, максімальна выражанай полісеміяй увага канцэнтруецца на ўзаемадзеянні фізічных дзеянняў і працэсаў (іх інтэнсіўнасці і экстэнсіўнасці, накіраванасці ў прасторы, развіцці ў часе і інш.) з рознымі выявамі эмацыянальнага свету чалавека. У якасці ідэнтыфікатараў вербалізацыі ўнутранага стану чалавека выступаюць паказчыкі працэсаў перажывання (*цярпець, нервавацца, хвалявацца, турбавацца, пакутаваць*), эмацыянальнага стану (*сумаваць, злавацца, хвалявацца, радавацца, засмучацца, захапляцца, раздражняцца*), адносін да людзей (*ненавідзець, шкадаваць, любіць*), уздзеяння на чалавека (*злаваць, смяшыць, мучыць, палохаць, пагражаць, ганьбіць, здзіўляць*), а таксама знешняга выяўлення эмоцый (*смяцца, абдымаць, цалаваць, стагнаць, чырванець*).

Адной з асаблівасцей дзеяслоўных намінацый з'яўляецца іх словаўтваральная і формаўтваральная актыўнасць, якая дасягаецца за кошт прэфіксальнай і суфіксальнай дэрывацыі, у выніку чаго словы, аб'яднаныя агульным катэгарыяльна-лексічным ідэнтыфікатарам 'адчуваць эмацыянальны стан ці пачуццё', не толькі ўтвараюць перфектыўныя пары (*усміхацца – усміхнуцца*), але і набываюць акцыянальныя адценні інгрэсіўнасці (пачатку дзеяння або стану), дэлімітатыўнасці (пэўнай абмежаванасці дзеяння або

стану), а таксама інтэнсіўнасці і выніковасці. Парадыгма некаторых дзеяслоўных адзінак прадстаўлена значнай колькасцю кампанентаў: *весьляць, весьлець, весьляцца, навесьляець, навесьляцца, падвесьляцца, узвесьляць, узвесьляцца; радаваць, радавацца, абрадаваць, абрадавацца, зарадавацца, парадавацца* і інш.

Субстантывы ў параўнанні з дзеясловамі характарызуюцца канкрэтнасцю, выразнай дэнататыўнай суаднесенасцю. Асноўную іх частку складаюць аддзяслоўныя і адад'ектыўныя словы, а таксама нематываваныя лексічныя адзінкі тыпу *бяды, страх, гора, смутак, сум, радасць* і інш. У аддзяслоўных назоўніках назіраецца дыфузнасць сэнсавых структур, якая заключаецца ў сумяшчэнні дзеяслоўнай працэсуальнасці і іменнай змястоўнасці і выяўляецца ў знешнім праяўленні эмоцый, іх часавых, прычынна-выніковых і іншых маркерах. У некаторых выпадках адзначаецца транспазіцыя семантыкі дзеяслова ў структуру субстантыва, якая ў лексікаграфічных выданнях фармальна выражаецца ўказаннямі тыпу «*дзеянне (стан) паводле значэння дзеяслова...*» (*бедаванне, смуткаванне, мучэнне, запалохванне, галашэнне, задавальненне, любаванне, спакушэнне, узрушэнне*). Адад'ектыўныя назоўнікі выражаюць абстрактныя эмацыянальныя якасці асобы ў адцягненні ад іх носьбітаў і часцей за ўсё ўтвараюцца з дапамогай суфіксам *-асць* (*запальчынасць, азартнасць, пагардлівасць, з'едлівасць, ганарлівасць, іранічнасць, абразлівасць, фанабэрыстасць*).

Прыметнікі спалучаюць семантыку дзеяслова з катэгарыяльным значэннем квалітатыўнасці і выконваюць атрыбутыўную функцыю пры імені або дзеяслове. Ад'ектывы характарызуюцца суаднесенасцю з назоўнікамі (выяўляюць абстрагаваныя эмацыянальныя прыметы, пэўныя эмацыянальныя станы) і дзеясловамі (выяўляюць пэўную сітуацыйнасць). Пры спалучэнні з назоўнікамі канкрэтнай семантыкі ў прыметнікаў актуалізуецца дэнататыўнае значэнне, з абстрактнымі назоўнікамі – рэалізуюцца тыя ці іншыя канататыўныя кампаненты [3; 4; 13; 17].

3. Дэнататыўная семантыка лексічных адзінак, якая вызначае іх месца ўпарадыгме адмоўных унутраных перажыванняў, дазваляе стварыць негатыўныя лексіка-тэматычныя групы слоў, што аб'ядноўваюцца інварыянтным адмоўна-ацэначным значэннем і канкрэтызуюцца ў залежнасці ад іх сэнсавага нападзення. Сярод вялікай колькасці акрэсленых рознымі навукоўцамі адмоўных намінацый рэльефна вылучаюцца восем найменняў эмоцый (гора, гневу, агіды, нянавісці, пагарды, страху, віны і сораму). Яны адрозніваюцца колькаснай прадстаўленасцю лексічных адзінак, сферай выкарыстання, шырокай ці вузкай лексічнай спалучальнасцю, высокай ці нізкай ступенню

выяўлення эмацыянальных станаў і адчуванняў, наяўнасцю ці адсутнасцю другасных ЛСВ і іншымі паказчыкамі. Пры гэтым не назіраецца непадзельнасці і строгай замацаванасці лексічных адзінак за тымі ці іншымі эмацыянальнымі станамі. Таму значэнні некаторых намінацый трансфармуюцца, відазмяняюцца і перасякаюцца на пэўных семантычных узроўнях, ствараючы розныя сінкрэтычныя канструкцыі, у якіх спалучаюцца і ўзаемадапаўняюцца фрагменты розных эмацыянальных сфер (*пагарда* дэманструе блізкасць з *агідай, гневам, злосцю і зайздрасцю; нянавісць* ускосна выражае *пагрозу і варожасць*; стан *віны* пашыраецца за кошт семантыкі слоў *смутак, жаль, адчай, турбота* і інш.). Семантычныя пераходы могуць ажыццяўляцца ў межах амбівалентных па семантыцы намінацый як з адмоўнай, так і са станоўчай канатацыяй.

У корпусе негатыўных намінацый эмацыянальнага стану чалавека выяўлена 670 лексічных адзінак з першаснымі эмацыянальнымі ЛСВ і 141 намінацыя з другаснымі (як правіла, метафарычнымі) ЛСВ. Лідзіруючае становішча сярод іх займаюць дзеясловы (312 слоў) і субстантывы (203 словы). Найбольш рэпрэзентатыўнымі выступаюць групы з інварыянтнымі значэннямі гора (66 дзеясловаў, 39 субстантываў, 37 ад'ектываў), гневу (66 дзеясловаў, 26 субстантываў, 21 ад'ектыв) і страху (68 дзеясловаў, 29 субстантываў, 24 ад'ектывы). Менш пашыраны намінацыі агіды (56 лексічных адзінак), нянавісці (51 лексічная адзінка), віны (43 лексічныя адзінкі) [1; 2; 8; 9; 10; 15].

4. Намінацыі станоўчых эмоцый характарызуюцца невыразнасцю зместу, сэнсавай разнаектарнасцю, наяўнасцю сінкрэтычных паказчыкаў, адсутнасцю выразных крытэрыяў тлумачэння, што ў пэўнай ступені растлумачвае іх асіметрычнасць, меншую колькасць рэпрэзентацый у параўнанні з лексічнымі адзінкамі адмоўнай эмацыянальна-пачуццёвай сферы. Корпус найменняў станоўчых эмоцый уключае невялікую колькасць лексічных адзінак (254 найменні), сярод якіх рэльефна вылучаюцца групы са значэннем радасці і цікавасці. Практычна ўсе намінацыі станоўчых эмоцый аб'ядноўваюцца агульным інварыянтным значэннем 'стан чалавека, звязаны з адчуваннем радасці, шчасця, задавальнення, сімпатыі' (без больш-менш выразных канкрэтызатараў станоўчага пачуцця). У працэсе функцыянавання лексічных адзінак назіраецца іх канкрэтызацыя і дыферэнцыяцыя, звязаныя з актыўным уключэннем намінацый у дзеянне гіпанімічнай мадэлі, якая прадугледжвае ўтварэнне на аснове шырокіх і абагульненых ЛСВ больш дакладных і спецыялізаваных ЛСВ станоўчай паняццёвай сферы. У межах паняццёвых груп радасці, цікавасці і здзіўлення выяўляецца дынаміка развіцця эмацыянальных працэсаў, іх рухомасць і зменлівасць, пэўная градацыя семантыкі ў напрамку да

павышэння ступені інтэнсіўнасці і сілы выяўлення. Для рэпрэзентацыі станоўчых эмоцый, як правіла, выкарыстоўваюцца лексічныя адзінкі з першаснымі намінацыйнымі значэннямі, зрэдку ўжываюцца другасныя ЛСВ, утвораныя па метафарычнай мадэлі гарэння, вылучэння і выпраменьвання святла.

Лідзіруючую пазіцыю ў складзе намінацый станістых эмоцый займае паняцце *радасць* (118 лексічных адзінак), якое ўключаецца ў спіс фундаментальных эмоцый і валодае такімі асноўнымі характарыстыкамі, як універсальнасць, інтэрнацыянальнасць і пазнавальнасць. Вербалізацыя шматлікіх аспектаў пачуцця радасці ажыццяўляецца за кошт намінацый з каранем *-рад-* (*радасць; радасны; радаваць, абрадаваць, радавацца, парадавацца*), а таксама сінонімаў *уцеха, лагода, харакство, прыемнасць, пяшчота, задавальненне, весялосць; прыемны, вясёлы; весялец* і інш. Сэнсавое ядро намінацый цікавасці складаюць лексічныя адзінкі, у якіх адлюстроўваюцца такія эмацыянальныя рысы асобы, як імкненне ўсё зразумець, пазнаць, набыць новыя веды (*цікавасць, зацікаўленасць, дапытлівасць, інтарэс, увага; цікавы, дапытлівы, займальны, захапляльны; цікавіць, цікавіцца*). Адметнай рысай эмоцыі здзіўлення з'яўляецца яе здольнасць да хуткай трансфармацыі і выражэння амбівалентных (станоўчых і адмоўных) эмацыянальных станаў (радасці, захаплення, а таксама гневу, абурэння, страху і інш.) [7; 16].

У працэсе метафарызацыі ўключаюцца іменныя і дзеяслоўныя найменні, зыходная донарская сфера якіх прадстаўлена намінацыямі розных лексіка-тэматычных груп. Адбываецца перанясенне аналагаў фізічнай рэальнасці, канкрэтных фізічных станаў і працэсаў, рэальна існуючых, відавочных якасцей і ўласцівасцей на ўнутраны стан чалавека. Часцей за ўсё метафарызацыі падвяргаюцца лексічныя адзінкі наступных тэматычных груп: а) фізічныя працэсы, звязаныя з агнём, гарэннем, полымем, вылучэннем высокай тэмпературы (*агонь, полымя, напал, пажар, гарэць палымнець, палаць, запаліць, успыхнуць*); б) водная стыхія з яе рухомасцю, прылівамі і адлівамі, гайданнем паверхні вады (*усплёск, прыліў, паводка, хваля*); в) стан надвор'я, метэаралагічныя з'явы вялікай разбуральнай сілы (*бура, навальніца, хмара, хмарны, беспрасветны, хмарыць, змрачнець*); г) дэструктыўныя дзеянні і працэсы (*выбух, узрыў, узарваць*); д) фізічны і фізіялагічны стан чалавека, звязаны з раненнем, фізічным пашкоджаннем, хваробай, расстройтвам фізіялагічных і псіхічных працэсаў, пагаршэннем адчування (*рана, вар'яцкі, шалёны, параніць, ванітаваць, хварэць, звар'яцець*); е) спыненне жыццядзейнасці чалавека, гібель арганізма (*задушыць, утаніць, атруціць,*

загрызі); ж) паводзіны драпежнай жывёлы, а таксама дзеяннімі жывёл, птушак і насякомых у працэсе самаабароны ці спажывання ежы (*нататырыца, грызі, ашчацініца, кусаць, дзяўбці, уджаліць*); з) кулінарна-гастранамічныя і смакавыя адчуванні (*горыч, палыновы, агорклы, еці, агоркнуць, ачамярэць*); і) забруджванне, адсутнасць чысціні (*бруд, забрудзіць*); к) ахраматычны колер (*чорны, чарната*).

У выніковай паняційнай сферы могуць фіксавацца другасныя ЛСВ, якія характарызуюцца сінкрэтызмам, пэўнай семантычнай «размытасцю», што заключаецца ў перапляценні і ўзаемадзеянні слоў псіхічнага стану з прэдыкатамі ментальнасці, тэмпаральнасці, квантытатыўнасці, міжасобасных адносін і іншых пачуццёвых і фізічных сфер. Так, у намінацыях гневу дадаткова актуалізуюцца прыметы, звязаныя з інтэнсіўнасцю, вялікай сілай уздзеяння эмоцый, іх высокім напалам, бурным дэструкцыйным працяканнем. На першы план могуць вылучацца тэмпаральныя прыметы, якія ўказваюць на хуткасць, кароткачасовасць эмацыянальнага выяўлення (*выбухнуць, узарвацца, узгарэцца*).

Часам у межах невялікага тэкставага фрагмента фіксуецца некалькі другасных псіхалагічных метафар, якія павышаюць ёмістасць і інфарматыўнасць выказвання: *Згрызае, ець яго нуда. Адзін ён тут у волкім змроку.* (Я. Колас); *А тут, няўжо не разумееш сам, што зжыў ты сябе, перажыў, сам сябе пачынаеш кусаць, грызі. І загрызеш сам сябе.* (В. Казько); *Унутраныя сардэчныя буры, навальніцы адбываюцца, працякаюць у душах і сэрцах герояў і герайн.* (Г. Юрчанка); *Здавалася, ужо забыўся, плюнуў на яе. А ўбачыў – зноў бура ўзнялася ў грудзях, разгарэўся агонь.* (М. Ваданосаў).

Намінацыі негатыўнага ўнутранага стану чалавека часам выкарыстоўваюцца для ўтварэння другасных ЛСВ неэмацыянальнай сферы і ўключаюцца ў дзеянне абарачальнай разнавіднасці семантычнай дэрывацыі. Лексічныя адзінкі ў другаснай функцыі персаніфікуюцца і адлюстроўваюць бурнае праяўленне прыродных з'яў, іх моц, празмернасць і надзвычайную сілу ці пэўны спакой і тужлівасць (*гнеў, ярасць; злосны, сярдзіты, нудны; буяніць, сумаваць*) [5; 11; 12; 19; 20].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў дысертацыі

Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыі могуць выкарыстоўвацца пры далейшай распрацоўцы праблем лінгвістычнай тыпалогіі, семантыкі, у лексікаграфічнай практыцы (пры сістэматызацыі слоўнікавых дэфініцый у тлумачальных і двухмоўных слоўніках, складанні тэматычных, ідэаграфічных слоўнікаў, а таксама слоўнікаў сінонімаў і антонімаў). Вынікі даследавання

могуць выкарыстоўвацца ў адукацыйным працэсе пры выкладанні агульнага мовазнаўства, курсаў і спецкурсаў па беларускай мове, псіхалінгвістыцы, лінгвакультуралогіі, семасіялогіі, дэрываталогіі, а таксама пры напісанні дыпломных і магістарскіх прац.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА ВУЧОНАЙ СТУПЕНІ

Артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях

1. Носік, А. А. Лексіка-семантычныя групы эмоцый гневу ў беларускай мове / А. А. Носік // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2016. – № 1. – С. 75–78.

2. Носік, А. А. Лексікалізацыя эмоцыі «гора-пакута» ў беларускай мове / А. А. Носік // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2021. – № 2. – С. 120–124.

3. Носік, А. А. Намінацыі праяў эмоцыі страху ў лексічнай сістэме беларускай мовы / А. А. Носік // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2022. – № 2. – С. 119–122.

4. Носік, А. А. Да пытання аб ідэнтыфікацыі і інтэрпрэтацыі эмоцыі сораму пасродкам лексікі сучаснай беларускай мовы / А. А. Носік // Род. слова. – 2024. – № 1. – С. 42–45.

5. Носік, А. А. Беларускія другасныя намінацыі эмацыянальна-псіхалагічнай сферы / А. А. Носік // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2024. – № 1. – С. 74–79.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

6. Носік, А. А. Эматыўная і эмацыянальная лексіка: да праблемы тэрміналагічнага размежавання / А. А. Носік // Этнакультурный и социолингвистический аспекты теории и практики преподавания языков : сб. науч. ст. / Белорус. нац. техн. ун-т ; отв. ред. И. В. Будько. – Минск, 2015. – С. 377–387.

7. Носік, А. А. Сродкі лексічнай эксплікацыі эмацыянальнага поля радасці ў беларускай мове / А. А. Носік // Образование и наука в Беларуси: актуальные проблемы и перспективы развития в XXI в. : сб. науч. ст. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: А. В. Торхова [и др.]. – Минск, 2017. – С. 234–239.

8. Носік, А. А. Гнеў, агіда, пагарда: «трыяда варожасці» праз парадыгму моўнай карціны свету беларусаў / А. А. Носік // «Дарагое мне – і маё – беларускае» : навук. зб. да 100-годдзя з дня нараджэння праф. Ф. М. Янкоўскага

/ рэдкал.: Г. М. Валочка [і інш.] ; навук. рэд. Д. В. Дзятко. – Riga, 2018. – С. 144–147.

9. Носік, А. А. Лексіка-семантычныя варыянты эмоцыі агіды ў беларускай літаратурнай мове / А. А. Носік // Дванаццатыя Танкаўскія чытанні : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: В. Д. Старычонок (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2020. – С. 176–180.

10. Носік, А. А. Лінгвістычныя і псіхалагічныя асаблівасці намінацыі праяў эмоцыі страху ў беларускай мове / А. А. Носік // Язык и межкультурные коммуникации : сб. науч. ст. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: В. Д. Стариченок (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2021. – С. 193–196.

11. Носік, А. А. Аб некаторых накірунках утварэння другасных намінацый семантычнай вобласці эмоцыі сораму / А. А. Носік // Трынаццатыя Танкаўскія чытанні : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: В. Д. Старычонок (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2022. – С. 214–217.

12. Носік, А. А. Пеяратыўныя дзеяслоўныя намінацыі эмоцый у беларускай мове / А. А. Носік // Язык и межкультурные коммуникации : сб. науч. ст. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: В. Д. Стариченок (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2023. – С. 308–309.

Артыкулы ў зборніках матэрыялаў канферэнцый

13. Носік, А. А. Эмоцыі гневу і іх рэпрэзентацыя ў беларускай мове / А. А. Носік // Язык и межкультурные коммуникации : материалы V Международ. науч. конф., Минск – Вильнюс, 19–23 мая 2015 г. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: В. Д. Стариченок (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2015. – С. 218–221.

14. Носік, А. А. Спецыфіка навучання лексіцы эмацыйнага стану ў ВНУ медыцынскага профілю / А. А. Носік // Теория и практика преподавания лингвистических дисциплин в вузах негуманитарного профиля : материалы V Международ. науч.-практ. конф., посвящ. 175-летию УО БГСХА и 40-летию каф. рус. и белорус. яз., Горки, 10–11 июня 2015 г. / Белорус. гос. с.-х. акад. ; редкол.: Т. И. Скикевич (отв. ред.) [и др.]. – Горки, 2015. – С. 135–136.

15. Носік, А. А. Эмоцыя «гора-пакута» ў старабеларускай мове: генезіс і функцыянаванне / А. А. Носік // Гістарычнае мовазнаўства ў кантэксте міждысцыплінарных даследаванняў : зб. арт. міжнар. навук. канф., Мінск, 25–26 кастр. 2017 г. / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Ін-т мовазнаўства ; рэд.: І. У. Будзько, Н. В. Паляшчук. – Мінск, 2017. – С. 218–226.

16. Носік, А. А. Меліяратыўныя і пеяратыўныя найменні эмоцый як частка лексічнай сістэмы беларускай мовы / А. А. Носік // Актуальные

проблемы довузовской подготовки : материалы 1 науч.-метод. конф. преподавателей фак. профориентации и довуз. подгот., Минск, 31 мая 2017 г. / Белорус. гос. мед. ун-т ; под. ред. А. Р. Аветисова. – Минск, 2017. – С. 126–128.

17. Носік, А. А. Страх, жах, жудасць: дыферэнцыяцыя фундаментальных эмоцый на лексічным узроўні / А. А. Носік // Общественные и гуманитарные науки : материалы докл. 83 науч.-техн. конф. проф.-преподават. состава, науч. сотрудников и аспирантов (с междунар. участием), Минск, 4–15 февр. 2019 г. / Белорус. гос. технол. ун-т ; отв. за изд. И. В. Войтов. – Минск, 2019. – С. 89–90.

18. Носік, А. А. Эмацыйная лексіка беларускай мовы і яе месца ў сучаснай лінгвістычнай навуцы / А. А. Носік // Актуальные вопросы современной лингвистики и методики преподавания иностранных языков : материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 180-летию Белорус. гос. с.-х. акад., Горки, 12–13 июня 2020 г. / Белорус. гос. с.-х. акад. ; редкол.: А. С. Чечеткин (отв. ред.) [и др.]. – Горки, 2020. – С. 52–54.

19. Носік, А. А. Культурныя канатацыі як спосаб асэнсавання і моўнай інтэрпрэтацыі эмоцый гневу ў беларускай мове / А. А. Носік // Технологии обучения русскому языку как иностранному и диагностика речевого развития : материалы XXI Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 100-летию УО БГМУ и 60-летию обучения иностр. граждан в Беларуси, Минск, 21 окт. 2021 г. / Белорус. гос. мед. ун-т ; редкол.: Т. Н. Мельникова (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2022. – С. 346–349.

20. Носік, А. А. Да пытання аб месцы метафары ў працэсе навучання прафесійна арыентаванаму маўленню і рэалізацыі выхаваўчых мэт / А. А. Носік // Актуальные проблемы довузовской подготовки : материалы VII Междунар. науч.-метод. конф., Минск, 26 мая 2023 г. / Белорус. гос. мед. ун-т ; под. ред. Н. К. Альховика. – Минск, 2023. – С. 19–22.

РЭЗІЮМЭ

Носік Алеся Анатольеўна

Лексіка эмацыянальнай сферы чалавека ў беларускай мове: структура, семантыка, функцыянаванне

Ключавыя словы: беларуская мова, намінацыя, эмацыянальная сфера, лексіка-семантычны варыянт, інварыянт, семантычная дэрывацыя.

Мэта даследавання: устанавіць семантычныя, структурныя і функцыянальныя заканамернасці беларускага лексічнага кантынуума эмацыянальнай сферы чалавека.

Метады даследавання: дэфініцыйны, лексікаграфічны, кантэкстуальны, дэрывацыйна-семантычны, элементы кампанентнага і статыстычнага аналізу.

Атрыманыя вынікі і іх навізна. Упершыню на аснове значнага па аб'ёме рэпрэзентатыўнага фактычнага матэрыялу праведзена класіфікацыя негатыўных эмацыянальных намінацый з інварыянтнымі значэннямі гора, гневу, агіды, нянавісці, пагарды, віны, сораму, страху, пазітыўных эмоцый радасці, цікавасці, а таксама амбівалентнай эмоцыі здзіўлення. Акрэслены прынцыпы лексікаграфічнага апісання эмацыянальна-падзейнай лексікі і спосабы яе лексікаграфавання, укладзены першы ў лексікаграфічнай практыцы «Тлумачальны слоўнік намінацый эмацыянальнай сферы чалавека». Выяўлены асноўныя мадэлі семантычнай дэрывацыі ў эмацыянальна-пачуццёвай сферы, заснаваныя на суадносінах зыходных і рэцыпіентных ЛСВ. Вызначаны асаблівасці функцыянавання субстантыўных, ад'ектыўных і дзеяслоўных эмацыянальных намінацый у мастацкім і публіцыстычным дыскурсах.

Рэкамендацыі па выкарыстанні атрыманых вынікаў. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры далейшай распрацоўцы праблем лінгвістычнай тыпалогіі, семантыкі, у лексікаграфічнай практыцы (укладанні тэматычных, ідэаграфічных, а таксама слоўнікаў сінонімаў і антонімаў). Вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны ў вучэбным працэсе пры выкладанні агульнага мовазнаўства, курсаў і спецкурсаў па беларускай мове, псіхалінгвістыцы, лінгвакультуралогіі, семасіялогіі, дэрываталогіі, а таксама пры напісанні дыпломных работ і магістарскіх дысертацый.

Галіна выкарыстання: мовазнаўства, беларуская мова, лексікалогія, лексікаграфія, лінгвакультуралогія.

РЕЗЮМЕ

Носик Алеся Анатольевна

Лексика эмоциональной сферы человека в белорусском языке: структура, семантика, функционирование

Ключевые слова: белорусский язык, номинация, эмоциональная сфера, лексико-семантический вариант, инвариант, семантическая деривация.

Цель исследования: установить семантические, структурные и функциональные закономерности белорусского лексического континуума эмоциональной сферы человека.

Методы исследования: дефиниционный, лексикографический, контекстуальный, деривационно-семантический, элементы компонентного и статистического анализа.

Полученные результаты и их новизна. Впервые на основе значительного по объему репрезентативного фактического материала проведена классификация отрицательных эмоциональных номинаций с инвариантными значениями горя, гнева, отвращения, ненависти, презрения, вины, стыда, страха, а также положительных эмоций радости, интереса и удивления. Уточнены принципы лексикографического описания эмоционально-событийной лексики и методы ее лексикографии, составлен первый в лексикографической практике «Толковый словарь номинаций эмоциональной сферы человека». Выявлены основные модели семантической деривации в эмоционально-чувственной сфере, основанных на соотношении исходных и реципиентных ЛСВ. Определены особенности функционирования субстантивных, адъективных и глагольных эмоциональных номинаций в художественно-публицистическом дискурсе.

Рекомендации по использованию полученных результатов. Основные положения и результаты диссертации могут быть использованы при дальнейшей разработке проблем лингвистической типологии, семантики, в лексикографической практике (составлении тематических, идеографических, синонимических и антонимических словарей). Результаты исследования могут быть использованы в учебном процессе при преподавании общего языкознания, курсов и спецкурсов по белорусскому языку, психолингвистике, лингвокультурологии, семасиологии, дериватологии, а также при написании дипломных работ и магистерских диссертаций.

Область применения: языкознание, белорусский язык, лексикология, лексикография, лингвокультурология.

SUMMARY

Nosik Alesya Anatolyevna

Vocabulary of the emotional sphere of a person in the Belarusian language: structure, semantics, functioning

Key words: Belarusian language, nomination, emotional sphere, lexical-semantic variant, invariant, semantic derivation.

Purpose of the study: to establish semantic, structural and functional patterns of the Belarusian lexical continuum of the emotional sphere of a person.

Research methods: definitional, lexicographic, contextual, derivational-semantic, elements of component and statistical analysis.

The results obtained and their novelty. For the first time, based on a significant amount of representative factual material, a classification of negative emotional nominations with invariant meanings of grief, anger, disgust, hatred, contempt, guilt, shame, fear, as well as positive emotions of joy, interest and surprise was carried out. The principles of the lexicographic description of emotional-eventive vocabulary and the methods of its lexicography have been clarified, and the first in lexicographic practice “Explanatory Dictionary of Nominations of the Emotional Sphere of a Person” has been compiled. The main models of semantic derivation in the emotional-sensory sphere are identified, which are based on the relationship between the original and recipient lexical-semantic variants. The features of the functioning of substantive, adjective and verbal emotional nominations in artistic and journalistic discourse are determined.

Recommendations for using the results obtained. The main provisions and results of the dissertation can be used in the further development of problems of linguistic typology, semantics, and in lexicographic practice (when compiling thematic, ideographic, synonymous and antonymic dictionaries). The results of the study can be used in the educational process when teaching general linguistics, courses and special courses in the Belarusian language, psycholinguistics, cultural linguistics, semasiology, derivatology, as well as when writing diploma and master’s theses.

Area of application: linguistics, Belarusian language, lexicology, lexicography, cultural linguistics.